

KİMLİK: NESNE İLİŞKİLERİNİN ÜÇÜNCÜ VE EN ÜST DÜZEYİ *

İ. Ferhan Dereboy**

ÖZET

Kimlik kavramı bir ruhsal yapıyı değil; bir nesne ilişkilerini içselleştirme biçimini anlatır. Kavramın anlaşılmasındaki en büyük güçlük ego kimliğinin kendisinin bir ruhsal yapı olarak düşünülmesinden kaynaklanmaktadır. Bu yazıda, nesne ilişkilerin üç düzeyli olan içe atım, özdeşim ve ego kimliğinin tartışılması amaçlanmaktadır.

Anahtar sözcükler: Kimlik, nesne ilişkileri

SUMMARY: IDENTITY: THE THIRD AND THE LAST LEVEL OF OBJECT RELATIONS

The concept of identity addresses a particular mode of internalization of object-relations, but not a psychic structure. The major difficulty in comprehending the concept arises from the notion that ego identity is a psychic structure itself. The present article attempts to review the three levels of object-relations: introjection, identification, and ego identity.

Key words: Identity, object - relations

KİMLİĞİN BİREYSEL PSİKOLOJİ DIŞI BİR KAVRAM OLDUĞU YANILSAMASI

Kimlik kavramının çeşitli bağlamlarda kullanılabilmesi (grup kimliği, irksal kimlik, ulusal kimlik vb.) ve bu bağlamların büyük ölçüde sosyal bilimlerin alanına girmesi, ego kimliği kavramının da sosyal bilimlerin konusunu oluşturduğu yanılısamasını doğurmuş görünmektedir. Sözgelimi Kohut'un (1971), kimliğin bireysel psikolojiyle ilintili bir kavram olmadığı yönündeki düşüncesi bunun bir yansıması olarak görülebilir. Sözü edilen yanılısamanın yaygınlık kazanmasının bir diğer nedeni, Erikson'un kendisinin de ego kimliğini psikososyal bir kavram olarak nitelemesi ve kavramın bireysel psikolojinin alanı dışında kaldığı düşüncesine açıkça karşı çıkmamasıdır. Bu çalışmanın temel savlarından biri, ego kimliğinin öncelikle bireysel psikolojinin alanına giren bir kavram olduğudur. İki nedenle: Birincisi, bu kavram ve ondan türeyen kimlik bunalımı, kimlik bocalaması gibi kavramlar özellikle gençlerin psikolojisini anlamamız için anahtar işlevi görmektedir; ikincisi, nesne ilişkilerinin gelişim sürecine ilişkin klasik psikanalitik açıklamalar ego kimliği kavramı ve onun getirdiği anlayış olmaksızın yarım ve eksik kalmaktadır.

Buradan yola çıkarak, bu çalışmanın bir diğer temel savı şöyle belirtilebilir: Ego kimliğini bireysel psikolojinin önemli bir kavramı olarak yerli yerine oturtabilmenin yolu, kavramı nesne ilişkileri bağlamında ele almak ve tanımlamaktan geçmektedir. Çünkü ego kimliği her şeyden önce nesne ilişkilerinin gelişim sürecinin üçüncü ve en üst aşamasını anlatmak için kullanılan bir kavramdır.

EGO KİMLİĞİ VE NESNE İLİŞKİLERİNİN GELİŞİM BASAMAKLARI

Erikson (1964), bireyin başka insanlarla kurduğu ilişkilerin beyninde nasıl canlandığının "nesne ilişkileri" başlığı altında incelenmesini yadırgatıcı bulduğunu belirtir. Kısmen bu yüzden, kısmen de Ego Psikolojisi Okulu'nun bir temsilcisi olduğu için, kendi kuramını ve kimlik kavramını Nesne İlişkileri Okulu'nun kavramlarıyla ilişkilendirmekten olabildiğince kaçınmıştır. Bunun bir yansıması olarak, içe-atım (introjection), özdeşim (identification) ve kimlik oluşumunu (identity formation), "egonun başkalarıyla giderek olgunlaşan ilişkiler içinde büyümesinin basamakları" olarak tanımlamıştır (Erikson 1968). Kuramcının kimlik üzerine yazdığı yüzlerce sayfa içinde, egonun büyüme basamaklarını tartıştığı bir kaç sayfanın önemi genellikle gözden kaçırılmış gibidir. Bu durum, sözü edilen üç basamak arasındaki farklılıkların yeterince açık ve ayrıntılı biçimde tartışılmamasına ve konunun bir daha ele alınmamasına bağlanabilir. Yine de bu bölümde geçen "özdeşimlerin yararlılığının bittiği yerde kimlik oluşumu başlar" (Erikson 1968, s. 159) sözü kuramcının belki de en sık alıntı yapılan cümlesi olagelmıştır. Daha da önemlisi, Erikson'un egonun büyüme basamakları konusunda yazdıkları Kernberg'e esin kaynağı olmuş ve bu konuyu oldukça sistematik biçimde tartışmasını sağlamıştır. Kernberg (1966), Nesne İlişkileri Okulu'na yakınlığının da etkisiyle, içe-atım, özdeşim ve ego kimliğini nesne ilişkilerinin içselleştirilmesinin (Internalization of object-relationships) gelişim basamakları olarak tanımlamış ve bu basamaklara topluca "özdeşim sistemleri" (identification systems) adını vermiştir.

* V. Ulusal Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Kongresi kapsamında gerçekleştirilen "Çeşitli Yönleriyle Kimlik" panelinde sunulmuştur.

** Doç. Dr., Adnan Menderes Üniv. Tıp Fak. Psikiyatri Anabilim Dalı, Aydın.

Burada önemli ve yeni olan düşünce, ego kimliğinin, nesne ilişkilerinin içselleştirilmesinin ya da egonun başkalarıyla giderek olgunlaşan ilişkiler içinde büyümesinin son basamağı olarak tanımlanmasıdır. Çünkü böylesi bir bakış, kişilik oluşumuna ilişkin belirleyici gelişmelerin yaşamın ilk yıllarında yaşandığı biçimindeki geleneksel psikanalitik anlayıştan kopma anlamına gelmektedir. Gerçekte hem Ego Psikolojisi hem de Nesne İlişkileri okulları bu geleneksel anlayışı paylaşmış ve sürdürmüşlerdir. Sözelimi Klein (1948) nesne ilişkilerindeki gelişmeyi yalnızca yaşamın ilk yıllarındaki değişimlerle sınırlı tutmuştur. Hartmann ve arkadaşları (1946), 5-6 yaş civarında süperegonun gelişmesiyle birlikte üçlü ruhsal yapının oluşmuş olduğunu, yani kişilik oluşumunun büyük ölçüde tamamlandığını öne sürmüşlerdir. Buradan, psişik yapının gelişiminin büyük ölçüde okul öncesi dönemde tamamlandığı, daha sonraki dönemlerde önemli ya da belirleyici nitelikte gelişmeler olmadığı, sadece oluşmuş yapının üzerinde kimi rötuşların yapıldığı anlaşılmaktadır. Sözü edilen anlayışı günümüzün Öz Psikolojisi (Self Psychology) okulunun da paylaştığı ve psişik yapının gelişimi açısından belirleyici basamakları çocukluk yıllarında öz-nesneleriyle (self-objects) kurulan ilişkilerle sınırlı tuttuğu söylenebilir (Kohut 1977, Lee ve Martin 1991).

Çeşitli psikanalitik okullarının paylaştığı bu yaklaşım bizi şu önermeleri kabule götürmektedir. Kişilik yapısı temel olarak okul öncesi dönemde tamamlanır. Bu yaklaşım ilköğretim dönemindeki bir çocukla bir erişkinin ruhsal yaşantıları arasında temelde bir farklılık olmadığını düşündürmektedir. Bunun geçerli bir düşünce olmadığı açıktır. Çünkü ne çocuklar erişkin insanlar gibi yaşayabilirler, ne de erişkinler çocuklar gibi.

Öyleyse bir çocuğun yetişkin bir insan olması sürecindeki belirleyici adımların yaşamın ilk yıllarıyla sınırlı kalmadığını, çocukluk dönemi kadar ergenlik ve gençlik yıllarında da kişilik gelişimi açısından belirleyici adımların atıldığını kabul etmek zorundayız. İşte ego kimliği kavramı, kişilik oluşumunun erişkinlik öncesi yılların tümüne yayıldığı düşüncesini getirmesi bakımından geleneksel anlayışa karşıt bir anlayışı temsil eder. Bu yönüyle devrimci bir kavram olduğu bile söylenebilir.

Aşağıda nesne ilişkilerinin gelişim basamakları kısaca tartışılacak ve bir basamaktan diğerine ilerleyişin ne anlama geldiği temel çizgileriyle açıklanmaya çalışılacaktır. Bu açıklamaların an-

laşılabilirliği açısından, imge (image) ve tasarım (representation) terimlerinin birbirinin yerine geçer biçimde değil, farklı anlamlarda kullanıldığının baştan belirtilmesi gerekli görünmektedir. Imge terimi bir yaşantı ya da etkileşimin zihinde uyandırdığı izlenimleri anlatırken; tasarım terimi zihinde biriken imgelerin bir araya getirilip eklenmesiyle oluşturulan ruhsal yapıları anlatmak için kullanılmıştır (Volkan 1992).

NESNE İLİŞKİLERİNİN İLK DÜZEYİ: İÇE-ATIM

Yaşamın ilk aylarında bebek, kendisiyle karşındaki insanı, özellikle de annesini ayrı varlıklar olarak algılayamaz. Başka deyişle, bebek kendisini annesinin bir parçası ya da annesini kendisinin bir parçası olarak yaşar. Mahler'in (1975) sembiyotik evre olarak tanımladığı bu dönemde, anneyle bir etkileşim anında çocuğun zihninde uyanan izlenim, kendinin ve annesinin ayrı ayrı imgeleri (öz ve nesne imgeleri) değil; kendi-anne bütününe imgesidir. Bu imgelerin süreç içinde birleştirilmesiyle "sembiyotik birim" (symbiotic unit) tasarımı oluşturulur.

Mahler'e göre beşinci aydan başlayarak sembiyotik birim çözülmeye yüz tutar. Yani anneyle etkileşimlerin bebeğin beyininde öz imgesi (self-image) ve anne imgesi biçiminde kodlanması gündeme gelir. Böylece sembiyotik birimin tasarımı içinde yavaş yavaş öz tasarımı (self-representation) ve nesne tasarımı (object-representation) belirlemeye başlar. Bu anneden ayrılma ve aynı zamanda bireyleşme süreci, ancak üç yaşına doğru öz ve nesne tasarımları arasındaki sınırların belirginleşmesi noktasına varabilmektedir. Yine de bu tam bir ayrışma değildir ve ayrılma-bireyleşme sürecinin daha tama yakın bir noktaya varabilmesi için ergenlik ve gençlik dönemini beklemek gerekir.

Yaşamın ilk dönemlerindeki nesne ilişkilerini tartışırken göz önünde tutulması gereken bir diğer nokta bölme (splitting) düzeneğidir. Kernberg (1966), belleğin biriken etkileşim izlenimlerini düzenleme yönündeki işleyişinin bir ürünü olarak bölme düzeneğinin dördüncü ayda çalışmaya başladığını ve sekizinci aya doğru zirvesine ulaştığını düşünür. Bununla anlatılmak istenen, olumlu ve olumsuz etkileşimlerin zihinde uyandırdığı izlenimlerin birbirinden ayrılması ve iki ayrı kümede toplanmasıdır. Bu açıdan sembiyotik birimin iyi ve kötü olarak ikiye bölünmüş biçimde çözülme

sürecine girdiği söylenebilir (Volkan 1992). Öyleyse, süreç içinde bir yanda iyi öte yanda kötü sembiyotik birimlerden, iyi ve kötü öz ve nesne tasarımları ayrışmağa başlar.

Kernberg'e göre (1966) bölme düzeneği bir yaşına doğru etkinliğini büyük ölçüde yitirmektedir. Ancak bu konu tartışmalı görünüyor. Mahler ve arkadaşları (1975) doğrudan doğruya küçük çocuklar üzerinde yaptıkları gözlemlere dayanarak, iyi ve kötü öz ve nesne tasarımlarının kaynaştırılmasına 18. aydan sonra başladığını belirtmektedirler. Bu sürecin bir ürünü olarak bölük nesnelere bütün nesnelere geçişin belli oranda gerçekleşmesi, yani nesne sürekliliğinin (object constancy) belirginleşmesi ancak üç yaşına doğru söz konusu olabilmektedir. Öte yandan Volkan (1992), iyi ve kötü yanlarda öz tasarımının nesne tasarımlarından ayrıştırılmasının üç yaşına doğru büyük ölçüde gerçekleştiği, ancak bu dönemde bölme düzeneğinin etkinliğinin sürdüğü görüşündedir. Volkan'a göre, iyi ve kötü tasarımların kaynaştırılması büyük ölçüde ödipal dönemde söz konusu olabilmektedir.

Bu söylenenlerin ışığında, yaşamın ilk yıllarındaki yani oral ve anal evrelerdeki nesne ilişkilerinin niteleyici özellikleri şöyle sıralanabilir: (1) Öz tasarımıyla nesne tasarımları arasındaki sınırlar belirginleşmemiştir. (2) Gerek öz tasarımı gerekse nesne tasarımları iyi ve kötü olarak bölünmüş durumdadır. Öyleyse oral ve anal evrelerdeki nesne ilişkilerinin genel olarak sembiyotik dönemin izlerini taşıdığı söylenebilir. Bunun bir yansıması olarak, bir etkileşimden çıkarılan öz ve nesne imgelerinin yeterince ayrıştırılmadığı zamanlarda, her ikisi de öz tasarımının parçası olarak tanınabilmektedir. İşte içe-atım terimi, bir nesne imgesinin ya da bütün bir nesne tasarımının öz tasarımının içine atılması ve özün bir parçası olarak tanınmasını anlatır.

Sembiyotik nitelikteki nesne ilişkilerine özgü bir şey olan içe-atımları Jacobson (1964) ilkel, narsistik ya da psikotik özdeşim olarak adlandırır. Benzer biçimde Kohut'un (1971) öznesnesi kavramı da özün bir parçası olarak tanınan nesneyi, yani içe-atımı anlatır. Kullanılan terimler arasında farklılık olsa da, temelde aynı içselleştirme tarzından söz edildiği açıktır.

NESNE İLİŞKİLERİNİN İKİNCİ DÜZEYİ: ÖZDEŞİMLER

Nesne ilişkilerinin ikinci düzeyini ilk düzeyden ayıran özelliklerden biri, öz ve nesne tasarımlarının tümüyle olmasa bile belirgin biçimde ayrışmışlığıdır. Yaşamın ilk yılının sonlarından başlayarak bu ayrışma ilerlediği ölçüde, nesne ilişkilerinin ikinci düzeyine geçiş sürecine de girilmiş olur. Bu iki düzeyi birbirinden ayırt etmenin gerekliliğini ilk kez Jacobson (1954) vurgulamış ve ilkel özdeşimler yani içe-atımlarla gerçek ego özdeşimlerini karıştırdığı için Freud'u eleştirmiştir. Jacobson (1964), ilk gerçek özdeşimlerin bir yaşından sonra gözlenmekle birlikte, ancak iki-iki buçuk yaşından sonra ön plana geçebileceğini düşünür. Başka deyişle anal dönem, nesne ilişkilerinin ilk düzeyinin egemen olduğu, ancak yavaş yavaş ikinci düzeyin filizlendiği bir geçiş dönemidir.

Özdeşimleri içe-atımlardan ayıran ikinci nitelik, ilişkilerdeki toplumsal rol ögesinin farkedilmeğe başlanmasıdır (Kernberg 1966, Erikson 1968). Bir yaşından sonra çocuklar etkileşim içinde oldukları insanın üstlendiği rolü ayırt edebilmeğe başlarlar. Bununla bağlantılı olarak, zihinlerinde yalnızca o nesnenin imgesi değil, nesnenin rolünün de imgesi oluşur. Öyleyse özdeşim, öz ve nesne imgelerinin eşliğinde toplumsal rol imgelerinin de içselleştirilmesi ve dolayısıyla tanınması sürecidir.

Özdeşimlerin bir diğer ayırt edici niteliği olarak ülküleştirme (idealization) düzeneğinin etkinleşmesi gösterilebilir. Çocuğun ne zaman gerek kendisini gerek başkalarını oldukları gibi değil de abartılı ve düşsel özellikler yükleyerek, yani ülküleştirerek içselleştirmeye başladığı konusu tartışmalı görünüyor. Benzer biçimde, ülküleştirme düzeneğinin gelişmesinin neye bağlanabileceği konusu da tartışmalıdır. Klein (1948), bölme düzeneğinin etkinliğini yitirmesiyle birlikte paranoid konumdan çökkün konuma geçen çocuğun, çökkünlük yaşantısından kaçınmak için ülküsel öz ve nesne tasarımlarının yine aynı sıralarda ortaya çıkması gerektiğini öne sürer. Konuya bir başka açıdan yaklaşırsak, ülküleştirmeyi temel olarak çocuğun kendisine ya da başkalarına gerçekte üstlenmedikleri rolleri yüklemesi ve bu roller içinde düşlemesi olarak görebiliriz. Bu da düş gücüyle olabilecek bir şeydir.

Böylesi bir düşünme yeteneği bir buçuk yaşından sonra ortaya çıktığına göre (Basch 1988), gerçek anlamda ülküleştiriminin daha önce söz konusu olamayacağını da kabul etmemiz gerekir.

Aslında çocuklar düş güçlerini kullanarak kurdukları her oyunda, bir anlamda ülküsel öz ve nesne imgeleri yaratmış olurlar. Burada ülküsel öz ve nesne imgeleri arasında temelde bir farklılık olmadığını belirtmek gerekir. Sözelimi çocuk kendisini üstün güçleri olan bir kahraman rolünde düşlediğinde, bir rol imgesini ülküsel öz imgesine (idealized self-image) dönüştürmektedir; babasını aynı rolde düşlediğinde ise bu kez aynı rol imgesini ülküsel nesne imgesine (idealized object-image) dönüştürmektedir. Dahası bu ülküsel imgeler çocuğun zihninde gerçekçi öz ve nesne imgelerinden kesin sınırlarla ayrılmazlar. Bu nedenle ülküsel öz imgeleri tıpkı gerçekçi öz imgeleri gibi öz tasarımının bir parçası olarak tanınırken, ülküsel nesne imgeleri de nesne tasarımlarının bir parçası olarak tanınırlar. Böylece çocuk, gerçek yaşamda ya da masallarda, çizgi filmlerde tanıştığı nesnelere gerçeğe yakın ya da uzak rollerini, güçlerini ve özelliklerini kendisinin bir parçası olarak tanır. Bu süreç öz tasarımının az çok ülküselleşmesini getirir. Aynı şey kuşkusuz nesne tasarımları için de söz konusu olur. Başka deyişle çocuğun dünyasında düşünme gerçek içiçe geçer.

Ne zaman düşünme gerçek arasındaki sınırın çizildiği ve gerçeği değerlendirme yetisinin kurulduğu konusu da tartışmalı görünüyor. Gerek Jacobson (1964) gerekse Kernberg (1966), gerçekçi öz ve nesne tasarımlarıyla (realistic self-and object-representations) ülküsel öz ve nesne tasarımları (idealized self-and object-representations) arasındaki sınırın iki yaşına doğru çizildiğini öne sürerler. Dahası, bu sınırın çizilmiş olmasını nesne ilişkilerinin birinci ve ikinci düzeyi arasındaki önemli bir ayrım olarak görürler. Buna karşılık Erikson (1968), ödipal dönem özdeşimlerinin düşsel ya da ülküsel yapı olduğunu vurgularken daha değişik bir yaklaşım sergiler. Okul öncesi dönemdeki çocuklarda gerçekçi olanla ülküsel olanın henüz yeterince ayrıştırılmadığını gösteren çalışmalar (Harter 1988), Erikson'un görüşlerini destekler niteliktedir. Daha da önemlisi, ödipal dönem çocukları bir başkasının kılıfına girip onun gibi davrandıklarında gerçekten o kişi olabileceklerine, yani kimlik değiştirebileceklerine inanmaktadırlar (Harter 1988). Oyleyse bu dönemde ne gerçekçi tasarımlarla ülküsel tasarımlar arasındaki, ne de öz tasarımlarıyla nesne tasarımları arasındaki

kesin sınırlardan söz edilebilir. Dolayısıyla, gerçeği değerlendirme yetisinin ödipal dönemde tam anlamıyla kurulmuş olduğu söylenemez.

Toparlamak gerekirse, yaşamın ikinci ve üçüncü yılları nesne ilişkilerinin ilk düzeyinden ikinci düzeyine geçiş dönemi olarak görülebilir. Anal döneme karşılık gelen bu yıllarda ilk özdeşimler görülmeye başlamış olsa bile, içe-atım düzeneği ön plandadır. Özdeşimlerin belirleyici nesne ilişkisi biçimi olması ödipal dönemde gerçekleşir. Nesne ilişkilerinin bu ikinci düzeyinin temel nitelikleri şöyle sıralanabilir: (1) Öz ve nesne tasarımları genel çizgileriyle birbirinden ayrılmış, yani sembiyotik nesne ilişkileri büyük ölçüde geride bırakılmıştır; ancak henüz tam ve kesin bir ayrışmadan söz edilemez. (2) Bölme düzeneği etkisini belli ölçüde yitirmiş olmakla birlikte, tümüyle silinmemiştir. (3) Öz tasarımının içinde gerçekçi öz imgelerinin yanısıra ülküsel öz imgeleri de yer almaktadır. Benzer durum nesne tasarımları için de söz konusudur. Yani gerek öz gerekse nesne tasarımları gerçekçi olmayıp az çok ülküsel nitelik taşımaktadır.

Okul döneminin başlangıcıyla birlikte ödipal döneme özgü bu özelliklerde kimi önemli değişiklikler yaşanmaktadır. Bu yüzden okul dönemi özdeşimlerinin ödipal özdeşimlerden belli farklılıklar içerdiğini belirtmek gerekir. Sözü edilen değişikliklerden birincisi, ödipal dönemin sonlarına doğru toplumsal kıyaslama yetisinin gelişmesine bağlı olarak, kendini ister istemez daha gerçekçi biçimde değerlendirmeye doğru yönelmedir (Harter 1988). Başka deyişle, çocuk kendisinde bulunduğunu sandığı kimi yetenek ya da özelliklerin düş ürünü olduğunun farkına vardığı ölçüde ayakları suya ermeğe başlar. Bu gelişme, gerçekçi öz imgelerinin ülküsel öz imgelerinden ayrıştırılması ve öz tasarımındaki ülküsel öz imgelerinin yerini giderek daha gerçekçi öz imgelerinin alması anlamına gelir. Böylelikle öz tasarımı yavaş yavaş ülküsel yanından arınmaya yüz tutar.

Bununla birlikte, çocuklar kendilerini çeşitli rollerde düşünmeyi ve düşlerini oyunlara dökmeyi sürdürürler. Yani durmaksızın yeni ülküsel öz imgeleri üretirler. Ancak bu ülküsel imgeler ödipal dönemde olduğu gibi öz tasarımının içine alınmazlar. Gelen önceki dönemlerden kalan gerekse okul döneminde üretilen ülküsel öz imgelerinin bir araya getirilmesiyle egoda ülküsel öz tasarımı oluşmaya ve gerçekçi öz tasarımından ayrışmaya başlar. Aslında dar anlamıyla özdeşim terimi, ülküsel öz imgelerini yani özün

oynadığı ya da oynayabileceği düşünlenen rol imgelerini anlatır. Eğer terimi bu anlamda kullanırsak, egoda ödipal dönem ve okul dönemi özdeşimlerinin bir ruhsal yapı olarak örgütlenmesiyle ülküsel öz tasarımının oluşmaya yüz tuttuğunu söyleyebiliriz. Benzer biçimde nesne tasarımları da giderek ülküsel yanlarından arınırlar, yani gerçekçi ve ülküsel nesne tasarımları arasında da tam olmayan bir ayrışma söz konusu olur. Buna karşılık, ülküsel öz ve nesne tasarımları arasında kesin bir sınır olduğu söylenemez. Çünkü bir rol imgesi aynı zamanda ya da farklı zamanlarda hem özün hem de bir nesnenin rolü olarak düşünülebilir. Öyleyse ülküsel öz ve nesne tasarımlarının birlikte ego ülküsünü (ego ideal) oluşturduğunu düşünmek yanlış olmaz (Kernberg 1975).

Okul dönemi özdeşimlerini ödipal özdeşimlerden ayıran bir diğer yan, bu dönemde giderek daha az düşsel ve daha gerçek rol imgeleriyle özdeşim yapılmasıdır. Daha açık bir deyişle çocuk, kendini bir masal kahramanı olarak düşlemeyi yavaş yavaş bırakarak, belirli bir işteki yeteneğiyle sivrilen ve toplumsal otorite tarafından onaylanan biri olarak düşlemeye yönelir. Yine de bu gelişme, masalın ve masal kahramanlarının çekiciliğinin tümüyle kaybolması anlamına gelmez.

Sonuç olarak, ergenlik dönemine yaklaşan çocuklarda nesne ilişkileri şu nitelikleri kazanmış olur: (1) Gerçekçi öz ve nesne tasarımları ülküsel öz ve nesne tasarımlarından belli ölçüde ayrılmıştır; ancak henüz kesin bir sınırdan söz edilemez. (2) Öz ve nesne tasarımları arasındaki ayrışma büyük ölçüde tamamlanmıştır. (3) Bölme düzeneği etkinliğini genel olarak yitirmiş olmakla birlikte, bu tam bir silinme değildir. (4) Ülküsel öz tasarımı bağdaşmaz nitelikte rol imgelerini, yani çelişen özdeşimleri barındırdığı için henüz tutarlı bir ruhsal yapı niteliği kazanmamıştır.

NESNE İLİŞKİLERİNİN ÜÇÜNCÜ VE EN GELİŞMİŞ DÜZEYİ: EGO KİMLİĞİ

Ergenlik dönemi yaşantılarıyla birlikte ruhsal yapıların yukarıda anılan özellikleri giderek bir sorun niteliği kazanmaya yüz tutar. Gerek öz ve nesne tasarımlarındaki gerekse ego ülküsündeki dağınıklık ve bunların giderilmesine yönelik ruhsal süreçler, nesne ilişkilerinin ikinci düzeyinden üçüncü düzeyine ilerlemenin sancılına neden olur. Her ergen bu sancıları-şu ya da

bu düzeyde yaşadığına göre, ergenlik çağının kimlik bunalımı dönemi olarak tanımlanmasında anlaşılacak bir yan yoktur.

Gerçekçi öz tasarımının ergenlikte giderek daha dağınık bir nitelik kazanmasının altında bölme (splitting) düzeneğinin bu dönemde yoğun biçimde kullanılması yatmaktadır (Westen 1990). Buna koşut bir gelişme bilişsel düzeyde de yaşanır ve yeni gelişmeye başlayan soyutlama yetisine egemen olunamaması nedeniyle aşırı genellemelere kayma eğilimi belirginleşir (Harter 1988). Daha açık bir deyişle, kendilerini giderek daha soyut kavramlarla tanımlamaya yönelik gençler, aşırı genelleme eğilimi nedeniyle kendilerini nitelerken kolaylıkla karşıt uçlara kayabilirler. Sözgelimi kendini bir an katlanılmaz biri görmek (kötü öz imgesi), başka bir an herkesçe aranan biri olarak değerlendirmek (iyi öz imgesi), birbiriyle çelişen öz imgelerinin öz tasarımında yer almasını getirir. Burada, sanki bilinç dışında işleyen bölme düzeneğiyle, bilinc düzeyinde işleyen aşırı genelleme eğilimi birbirleriyle uyusmakta ve birbirlerini desteklemektedir. Sonuç olarak öz imgelerinin yeniden aklar ve kararlar biçimine bürünmesi öz tasarımına ister istemez dağınık bir nitelik kazandırır.

Öz tasarımındaki dağınıklığın bir diğer nedeni, gençlerin çeşitli ortamlarda girdikleri değişik toplumsal roller arasında bir tutarsızlık algılamalarıdır. Sözgelimi evde başka, arkadaşlarıyla birlikte başka biçimlerde davrandığını algılayan gençler, hangi roldeyken gerçekten kendileri olabildikleri sorusuyla uğraşabilmektedirler. Böylece bir anlamda öz tasarımındaki kimi öz imgelerinin sahteliği sorunu gündeme gelmekte, bu da öz tasarımının bütünlüğünü zedelediği için kimlik duygusunu sarsmaktadır.

Öyleyse gençlik çağı boyunca öz tasarımındaki dağınıklığın kimi kez hafif kimi kez de yoğun bir gerginliğe yol açtığı ve bu soruna çözüm arandığı söylenebilir. Özellikle çocukluk evrelerinden gelen olumsuz duygular eşliğindeki öz imgelerinin yoğun olması durumunda ve /ya da gençlik döneminde kurulan ilişkilerden genellikle olumsuz öz imgelerinin çıkarılması durumunda bu gerginlik katlanılmaz bir boyuta ulaşabilir. Çünkü olumsuz öz imgelerinin olumlulardan baskın olması genel olarak öz tasarımına olumsuz bir nitelik kazandırır. Bu da, öz tasarımıyla ego ülküsü arasında kapanmaz bir uçurumun olduğu algısına ve dolayısıyla çökünlük yaşantılarına yol açabilir. Bununla birlikte gençlerin çoğunda öz tasarımı genel olarak olumlu bir nitelik gösterir. Bu gençlerde süreç

içinde bölme düzeneği etkinliğini yitirdikçe, soyutlama yetisine egemen olunup aşırı genellemelerden kaçınıldıkça ve değişik ortamlarda az çok değişik davranışlar göstermenin doğallığı anlaşılıkça (Harter 1988), öz tasarımı giderek daha tutarlı bir ruhsal yapı özelliği kazanır. Olumlu ve olumsuz öz imgelerinin birbiriyle kaynaştırılması anlamına gelen bu gelişme, gencin kendisini hatalarıyla seveleriyle olduğu gibi kabul edebilmesini getirir.

Ergenlikteki bir diğer sancılı yaşantı da, ego ölküsünün dağınlığından kaynaklanır. Bunun kökeninde ise, özdeşimlerin çelişen ve sindirilmemiş (nonmetabolized) (Kernberg 1966) niteliği yatar. Her şeyden önce farklı özdeşim katmanları arasında bir bağdaşmazlık söz konusudur. Ödipal özdeşimlerin konusu büyük ölçüde masalsı ve ölküsel rol imgeleriye, latent dönem özdeşimlerinin konusu daha çok otoritenin onayladığı ve belli oranda ölküleştirildiği rol imgeleridir. Üçüncü katmanı oluşturan ergenlik dönemi özdeşimleriye, gencin arkadaş grubunda onaylanan ve ölküsel bir yan kazanan rol imgeleridir. İşte bu üç katman arasındaki uyumsuzluk, ölküsel özün dağınlığının önemli bir nedeni olarak görünmektedir. Daha da ötesi, ergenlik dönemi özdeşimlerinin bile çok zaman kendi içinde çelişen bir yanı olabileceği açıktır. Gençler aynı anda çok değişik toplumsal rollere öykünebilir ve bir süre için provasını bile yapabilirler. Ama bu ömür boyu yapılabilecek bir şey değildir. Her genç bir erişkin olarak yaşama atılmadan önce, nasıl bir erişkinlik rolünün kendisine ve özelemlerine uygun olduğunu en azından genel çizgilerinde belirlemiş olmak durumundadır. Bu ise, özdeşimlerin seçici biçimde harmanlanması anlamına gelir. Yani süreç içinde kimi özdeşimler ego ölküsünün dışına atılırken, kimileri içinde alkonur ve bir anlamda sindirilir. Dolayısıyla ego ölküsü giderek daha kaynaşmış ve tutarlı bir ruhsal yapı niteliği kazanır.

Öyleyse ergenlik ve gençlik yıllarında yaşanan kimlik oluşumu sürecinin iki yüzü olduğunu söylemek doğru olur: Bir yanda öz tasarımının diğer yanda ego ölküsünün dağınlıktan kurtarılacak kaynaşmış birer ruhsal yapı niteliğine bürünmesi. Bu süreç tam anlamıyla gençlik çağının sonlarına doğru tamamlanabildiğine göre, gençlik dönemindeki kimlik oluşumunu nesne ilişkilerinin ikinci düzeyinden üçüncü düzeyine geçiş evresi olarak düşünmek uygun olur. Bu tanıma göre erişkinlik yıllarının başlangıcında ulaşılan üçüncü düzey, yani ego kimliğinin nitelleyici özellikleri şöyle sıralanabilir: (1) Nesne tasarımlarından kesin sınırlarla ayrılmış ve kay-

naşmış bir öz tasarımı. Bunun getirdiği bir içsel tutarlılık ve süreklilik duygusu. (2) Kaynaşmış nesne tasarımları ve bunların verdiği ilişkilerin sürekliliği duygusu. (3) Tutarlılık gösteren ruhsal yapı olarak ölküsel öz ve nesne tasarımları, yani ego ölküsü. Bundan kaynaklanan bir içsel kılavuz edinmiş olma duygusu.

Kuşkusuz ego kimliği düzeyinde de özdeşimler sürer, yani kimi nesnelere rolleri özün rolü olarak arzulanır ya da düşünür ve böylece ölküsel öz imgesi niteliği kazanır. Ancak artık bunlar doğrudan doğruya ölküsel öz tasarımının içine atılmazlar. Öncelikle nesnelere tam ya da tama yakın düzeyde soyutlanırlar ve seçilerek ego ölküsünün içinde sindirilirler. Gençlik yıllarında filizlenen ve erişkinlik dönemine doğru giderek ön plana geçen bu yeni ruhsal işlevi anlatmak için, özdeşim terimi yerine Kohut'un (1971, 1978)"öğütterek içselleştirme" (transmuting internalization) terimini kullanmak belki de daha doğru olacaktır.

PSİKANALİZ, BİLİŞSEL PSİKOLOJİ VE GELİŞİM PSİKOLOJİSİ

Açık olan bir şey varsa, kendimize ve nasıl biri olmak istediğimize ilişkin tasarımlar yalnızca bilinçdışımızda değil bilincimizde de vardır. Bilinçdışındaki öz tasarımının bilinçli düzeydeki karşılığını, bilişsel psikolojinin terimlerini kullanırsak öz kavramı (self-concept) olarak adlandırabiliriz (Harter 1988). Öz tasarımı ve öz kavramının ayrı ruhsal yapılar olmayıp bir bakıma organik bir bütünlük içinde oldukları öne sürülebilir. Bu organik bütünlüğü tanımlamak için en uygun terim "öz" (self) gibi görünüyor. Benzer biçimde, bilinçdışındaki ölküsel öz tasarımı ve bilinçteki ölküsel öz kavramının da organik bir ilişki içinde oldukları ve birlikte "ölküsel öz"ü (ideal self) oluşturdukları söylenebilir. Bu tanımlamaya göre, bir kimsenin nasıl biri olmak istediğini konuşurken ego ölküsünden değil ölküsel özünden söz ediyoruz demektir (Erikson 1968).

Eğer öz, ölküsel öz gibi ruhsal yapıların bilinç alanının içinde ve dışında kalan bölümleri arasında bir karşılıklılık varsa, bu bölümlerin gelişim çizgileri arasında da bir uygunluk olması gerektiğini kabul etmeliyiz. O zaman kişilik gelişimine ilişkin psikanalitik kuramların, bilişsel psikoloji ve gelişim psikolojisinin bulgularıyla uyuma göstermesini beklemekte haksız sayılmayız. Yani bir psikanalitik kuram, bu dallarda

yapılan çalışmaların bulguları tarafından tamamlanmış ve desteklendiği oranda geçerlidir.

Bu açıdan, ergenlik ve gençlik çağının kimlik bunalımı dönemi olduğu yolundaki psikanalitik görüşün geçerlilik payı oldukça yüksek görünmektedir. Son dönemlerde bilişsel psikoloji alanında yapılan çalışmalar (Haret 1988), ergenlik ve gençlik çağında kimlik bunalımı yaşandığını desteklemekle kalmayıp, bunalımın kökenlerine ilişkin anlayışımızı genişletmiştir. Benzer biçimde kişilik gelişimi açısından sadece yaşamın ilk yıllarının değil, ergenlik döneminin de belirleyici önem taşıdığı yolundaki anlayış gelişim psikolojisi alanındaki çalışmalar tarafından desteklenmektedir. Sözgelimi çocukların bölme düzenliğini yoğun biçimde kullandıkları dönem, psikanalitik kuramcıların öne sürdükleri gibi yaşamın ilk yılları değil ergenliğin başlangıcı olarak belirtilmektedir (Westen 1990). Psikanalizin yerleşmiş bazı yaklaşımlarıyla gelişimsel psikolojinin bulguları arasındaki uyumsuzlıklardan yola çıkan Westen (1990), psikanalitik nesne ilişkileri kuramında köklü değişiklikler yapılması gerektiğini öne sürmektedir.

Kimlik kavramının getirdiği en temel yenilik, nesne ilişkilerinin gelişimi açısından ergenlik ve gençlik çağının can alıcı önemini vurgulamaktır. Bunu önemli bir kuramsal aşama olarak nitelemek olanaklı ise de, son nokta olarak görmemek gerekir. Eğer kişiliğin gelişimine ilişkin daha geçerli ve bütünlüklü bir kavrayışa varmak istiyorsak, psikanalitik alandaki bu kavramsal anlayışı bilişsel psikoloji ve gelişim psikolojisinin yeni bulgu ve kavramlarıyla harmanlamak zorunda olduğumuzu kabul etmeliyiz. Bu yöndeki eğilimin güçlenmesi, belki de nesne ilişkilerinin gelişim basamaklarına ilişkin bu yazıda özetlenen görüşlerin önemli bir bölümünde ilerde değişiklik yapılmasını gerektirecektir. Eğer değişimin yönüne ilişkin bir öngörude bulunmak gerekirse, kişilik gelişiminin sağlıklı ya da sağlıklı olmayan yöne yönelmesi açısından ergenlik çağının taşıdığı düşünülen önemin daha da artacağı söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Basch MF (1988) *Understanding Psychotherapy - The Science Behind the Art. Basic Books.*
- Erikson EH (1964) *Insight and Responsibility. W.W. Norton. New York.*
- Erikson EH (1968) *Identity: Youth and Crisis. W.W. New York.*
- Harter S (1988) *Developmental and dynamic changes in the nature of self concept-implications for child psychotherapy. Cognitive Development and Child Psychotherapy içinde. s. 119 - 160. Plenum Press. New York.*
- Hartmann H. Kris E. Loewenstein RM (1946) *Comments on the formation of psychic structure. Psychoanal Study Child 2: 11-38.*
- Jacobson E (1954) *The self and the object world. Psychoanal Study Child 9: 75- 127.*
- Jacobson E (1964) *The Self And The Object World. International Universities Press. New York.*
- Kernberg O (1966) *Structural derivatives of object relationships. Psychoanal 47: 236- 253.*
- Kernberg O (1975) *Borderline Conditions and Pathological Narcissism. Jason Aronson. New Jersey.*
- Klein M (1948) *Contributions to Psycho-analysis. Hogarth Press. London.*
- Kohut H (1971) *The Analysis of the Self. International Universities Press. Connecticut.*
- Kohut H (1977) *The Restoration of the Self. International Universities Press. Connecticut.*
- Kohut H. Wolf ES (1978) *The disorders of the self and their treatment: an outline. Int Psychoanal 59: 413 - 425.*
- Lee RR. Martin JC (1991) *Psychotherapy After Kohut: A Textbook of Self Psychology. The Analytic Press. Hillsdale.*
- Mahler MS. Pine F. Bergman A (1975) *The Psychological Birth of the Human Infant: Symbiosis and Separation. Basic Books. New York.*
- Volkan VD (19..2) *Psikanaliz Yazıları. Çevirenler A. Çevik . B. Ceyhan. Hekimler Yayıncılık Birliği. Ankara.*
- Westen D (1990) *Towards a revised theory of borderline object relations: contributions of empirical research. Int. Psychoanal. 71: 661 - 693.*